

I. ARTYKUŁY

AGNIESZKA PYRZYŃSKA^a

O POTRZEBIE BADAŃ NAD POJĘCIEM PRZEDMIOTU CYWILNYCH PRAW PODMIOTOWYCH – ZAGADNIENIA WYBRANE

ON THE NEED FOR RESEARCH INTO THE CONCEPT OF THE OBJECT OF CIVIL SUBJECTIVE RIGHTS – SELECTED ISSUES

This article aims to establish the usefulness of the concept of the object of subjective legal rights in the study of civil law. The main reasons for conducting this research were the absence of broader studies on this issue in the Polish literature and the existing terminological confusion. An analysis of selected types of subjective rights, particularly property rights, rights to intangible property and personal rights and claims, supports the conclusion that the subject matter of a subjective right is fundamental to civil law. It helps, for instance, to determine the content of subjective rights, distinguish between different types of rights, and describe and classify new phenomena in commercial transactions, among other things. Both dogmatic and theoretical legal methods were employed in the research.

Keywords: subjective right; content of a subjective right; good as an object of law; good associated with the beneficiary; subjective rights without an object element

Celem artykułu jest określenie przydatności pojęcia przedmiotu prawa podmiotowego dla nauki prawa cywilnego. Główną przesłanką podjęcia badań był brak szerszych opracowań tego zagadnienia w polskiej literaturze oraz panujący zamęt terminologiczny. Analiza wybranych rodzajów praw podmiotowych, w szczególności praw podmiotowych rzeczowych, praw na dobrach niematerialnych, praw na dobrach osobistych oraz wierzytelności, uzasadnia sformułowanie wniosku, że pojęcie przedmiotu prawa podmiotowego można uznać za elementarne dla prawa cywilnego. Służy ono m.in. do współwyznaczania treści prawa podmiotowego, rozgraniczenia poszczególnych typów praw oraz konkretnych praw podmiotowych, opisu oraz kwalifikacji nowych zjawisk w obrocie. W badaniach wykorzystano metodę dogmatycznoprawną oraz metodę teoretycznoprawną.

Słowa kluczowe: prawo podmiotowe; treść prawa podmiotowego; dobro przedmiot prawa; dobro powiązane z osobą uprawnionego; prawa podmiotowe bez elementu przedmiotu

^a Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska
apyrz@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-0351-8396>

I. WPROWADZENIE

Każda gałąź prawa posługuje się pojęciami elementarnymi służącymi jako fundament do budowy pojęć, instytucji lub teorii. Uzasadnia to wskazanie katalogu takich pojęć, ustalenie ich znaczenia oraz dokonywanie weryfikacji w tym zakresie. Może bowiem się okazać, że na skutek zmian w systemie prawnym, następujących w szczególności na mocy aktów normatywnych nieprzynależących do aktów podstawowych dla danej gałęzi, oraz zmian zachodzących w życiu społecznym i gospodarczym dokonane już uzgodnienia straciły w określonym zakresie aktualność.

Istnieją podstawy do przyjęcia, że dla prawa cywilnego materialnego jednym z pojęć elementarnych jest pojęcie przedmiotu prawa podmiotowego.

II. DEFINICJA PRZEDMIOTU PRAWA PODMIOTOWEGO

W doktrynie prawa cywilnego nie uzgodniono dotychczas znaczenia terminu *przedmiot prawa podmiotowego*. Co więcej, część autorów nie posługuje się tym określeniem. Wiele argumentów przemawia jednak na rzecz stanowiska, że pojęcie to – silnie powiązane z instytucją prawa podmiotowego – jest przydatne, a w wielu wypadkach konieczne.

Definiując wskazane pojęcie, można zwrócić uwagę na trzy zagadnienia. Po pierwsze, niektórzy przedstawiciele doktryny prawa cywilnego utożsamiają pojęcie „przedmiot prawa podmiotowego” z pojęciem „przedmiot stosunku cywilnoprawnego” (w szczególności Radwański i Olejniczak, 2021, s. 119, którzy traktują oba określenia zamiennie; podobnie chyba Szer, 1967, s. 114), niektórzy posługują się wyłącznie pojęciem „przedmiot stosunku cywilnoprawnego” (np. Goettel, 2022, s. 75; Katner, 2012, s. 1292–1384; Machnikowski, 2025, s. 143–145; Wolter i in., 2018, s. 281–282; inaczej jednak Machnikowski, 2020, s. 27–28). Należy jednak przyjąć, że są to dwie różne kategorie pojęciowe odnoszące się do różnych instytucji: prawa podmiotowego oraz stosunku cywilnoprawnego. Zagadnienie przedmiotu stosunku cywilnoprawnego wykracza poza ramy niniejszych rozważań. Dla porządku można jednak wskazać, że pojęcie to – jeżeli w ogóle istnieją podstawy do jego wyróżniania – jest powiązane z zachowaniem stron uczestniczących w tym stosunku (np. Wąsowicz, 1959, s. 86; Ziemiński, 1980, s. 346–349)¹. Wynika to ze sposobu ujmowania stosunku prawnego w teorii prawa².

Po drugie, wyrażane jest stanowisko, zgodnie z którym przy opisie sytuacji uprawnionej z prawa podmiotowego można zrezygnować z elementu

¹ Należy jednak zaznaczyć, że na gruncie prawa zobowiązań świadczenie, tj. zachowanie się dłużnika zgodne z treścią zobowiązania i czyniące zadość interesowi wierzyciela, uznaje się za przedmiot stosunku zobowiązaniowego (zob. np. Dybowski i Pyrżyńska, 2020, s. 201–202).

² Zob. np. Ziemiński (1980, s. 322), według którego pojęcie stosunku prawnego wiąże się z wyznaczaniem jakiegoś podmiotowi przez jakąś normę prawną określonego zachowania odniesionego w pewien sposób do osoby czy spraw innego podmiotu.

przedmiotu tego prawa. Główny zwolennik tego ujęcia, Zbigniew Radwański (1979, s. 101), przyjmuje, że można całkowicie ściśle wyrazić pozycję podmiotu uprawnionego za pomocą charakterystyki jego zachowań oraz obowiązków korelatywnie z prawem podmiotowym sprzężonych. Dla wyznaczenia ogólnej struktury prawa podmiotowego zasadne bowiem jest wyróżnienie trzech elementów: (1) podmiotu uprawnionego, (2) podmiotu lub podmiotów korelatywnie obowiązanych, (3) elementu treści prawa. Element przedmiotu pełni natomiast jedynie subsydiarną i niejednorodną w różnych typach praw podmiotowych funkcję ułatwiającą określenie treści prawa podmiotowego (Radwański, 1988, s. 4).

Postulat, aby przy opisie sytuacji uprawnionego zrezygnować z elementu przedmiotu prawa podmiotowego czy też ograniczyć jego rolę, należy jednak odrzucić. Przede wszystkim przemawia za tym argument, że termin „przedmiot prawa” jest terminem języka prawnego występującym zarówno w Kodeksie cywilnym³, jak i w innych ustawach regulujących stosunki cywilnoprawne⁴. Potwierdza to w szczególności ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych⁵. W art. 1 ust. 1 u.p.a.p.p., zawartym w rozdziale „Przedmiot prawa autorskiego”, ustawodawca stanowi, że „Przedmiotem prawa autorskiego jest każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia (utwór)” (zob. też np. art. 1 ust. 2, art. 2 ust. 1, art. 3, art. 4, art. 101 u.p.a.p.p.).

Należy ponadto dostrzec, że użycie przez ustawodawcę terminu „przedmiot prawa” jest nie tylko zabiegiem technicznym, lecz wynika z natury niektórych praw podmiotowych. Istnieją prawa podmiotowe, których treści nie sposób wyznaczyć bez odwołania się do przedmiotu tego prawa (np. prawa rzeczowe, prawa autorskie). Ponadto wyznaczenie granic pomiędzy poszczególnymi typami praw może wiązać się z koniecznością wskazania ich przedmiotu. Przykładowo, według Franciszka Bossowskiego (1922, s. 90) różnice między prawami bezwzględными wynikają z różnic między ich przedmiotem. Natomiast Fryderyk Zoll, odwołując się do kategorii przedmiotu prawa, wyróżnia prawa rzeczowe oraz prawa do rzeczowych podobne (prawa rzeczowiane)⁶. Według zaś Małgorzaty Pyziak-Szafnickiej (2012, s. 831; wcześniej Zoll, 1931, s. 174) oparcie się na samej konstrukcji prawa utrudniałoby odróżnienie praw na dobrach niematerialnych od praw rzeczowych.

³ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.jedn.: Dz. U. 2025, poz. 1071 ze zm. (dalej jako: k.c.). Zob. np. art. 46 § 1, art. 47 § 1, art. 189, art. 228, art. 232 § 2, art. 265 § 1, art. 313, art. 327, art. 981¹ k.c.

⁴ Zob. np. art. 7 ust. 1 ustawy z 6 grudnia 1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów, t.jedn.: Dz. U. 2018, poz. 2017 (dalej jako: u.z.r.r.z.); art. 4 pkt 6a i art. 68 ust. 2a pkt 4 i 5 ustawy z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, t.jedn.: Dz. U. 2024, poz. 1145 ze zm.

⁵ Ustawa z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, t.jedn.: Dz. U. 2025, poz. 24 ze zm. (dalej jako: u.p.a.p.p.).

⁶ Zoll (1931) zalicza do tej kategorii: prawa wodne, prawa górnicze, prawo polowania, prawo rybołówstwa, prawa na dobrach niematerialnych oraz prawa dotyczące energii elektrycznej (s. 114–179).

Do zbliżonych wniosków dochodzi również Radwański (1979). Autor stwierdza bowiem ostatecznie: „trzeba liczyć się z faktem, że różnorodne cechy przedmiotów, których stosunek prawny dotyczy, lub funkcje, jakie one pełnią, determinują w znacznej mierze treść stosunków cywilnoprawnych” (s. 101–102; zob. też np. Radwański i Olejniczak, 2021, s. 119).

Po trzecie, główną przyczyną zamętu terminologicznego związanego z kategorią przedmiotu prawa podmiotowego zdaje się spór między teoretykami prawa w zakresie przedmiotu prawa czy też przedmiotu stosunku prawnego. W wyniku tego sporu w dawniejszej literaturze zarysowały się dwa podstawowe stanowiska. W myśl pierwszego, określanego jako pluralistyczne, przedmiotem prawa (stosunku prawnego) jest zarówno zachowanie się podmiotu (stosownie do wynikających ze stosunku prawnego uprawnień czy obowiązków), jak i pewne obiekty istniejące poza człowiekiem (przykładowo, rzeczy czy dobra niematerialne). Według natomiast stanowiska monistycznego za przedmiot należy uznać tylko i wyłącznie zachowanie się uprawnionego lub zobowiązanego (poszczególne stanowiska referuje Wąsowicz, 1959, s. 82–84). Spór ten znalazł odzwierciedlenie w doktrynie prawa cywilnego, w której można znaleźć zarówno zwolenników stanowiska pluralistycznego (tak przede wszystkim Wolter i in., 2018, s. 133–134; zob. też np. Brzozowski i in., 2015, s. 92; Gniewek, 2020, s. 86; Katner, 2012, s. 1292–1297; Machnikowski, 2025, s. 144–145).), jak i monistycznego (Radwański, 1988, s. 4–5).

Taki sposób ujęcia przedmiotu prawa podmiotowego nie przystaje jednak do specyfiki systemu prawa cywilnego. Podejście monistyczne pomija funkcję, jaką przedmiot prawa podmiotowego pełni przy opisie zachowań powiązanych z treścią tego prawa. Natomiast ujęcie pluralistyczne zalicza do kategorii przedmiotów prawa zarówno zachowania podmiotów, jak i obiekty, do których te zachowania się odnoszą. Użyteczność takiego zabiegu jest wątpliwa.

Kategoria przedmiotu prawa podmiotowego jest jednak niezbędna dla prawa cywilnego. Trafnie to ilustruje wypowiedź Stefana Grzybowskiego (1985, s. 188–189), zdaniem którego pojęcie prawa podmiotowego można skonstruować, używając jedynie dwóch elementów: podmiotu oraz praw i obowiązków określonej treści. Podobny zbieg może dotyczyć również pojęcia stosunku prawnego. Jednakże rozróżnienie poszczególnych działań lub zaniechań jedynie za pomocą takich określeń, jak: korzystanie, rozporządzanie, przechowywanie, zarządzanie bądź powstrzymanie się, nie może wystarczyć. Zawsze bowiem nasuwać się pytania, z czego korzystać, czym rozporządzać, co świadczyć itd. Bez takiego odniesienia treść prawa lub obowiązku byłaby niezrozumiała. Co więcej, nie byłaby zindywidualizowana w stosunkach społecznych, a poszczególnych praw podmiotowych tego samego typu nie dałoby się od siebie odróżnić.

Pozwala to przyjąć, że przedmiot prawa podmiotowego to obiekt, do którego odnoszą się zachowania stron stosunku cywilnoprawnego. Funkcja tak ujmowanego przedmiotu sprowadza się do współwyznaczania treści prawa podmiotowego⁷, pozwala na formalne odróżnienie prawa podmiotowego jako

⁷ Zob. np. Grzybowski (1985): „»Przedmiot« nie jest [...] ściśle biorąc, elementem ani prawa podmiotowego, ani też stosunku prawnego, lecz jedynie częścią elementu treści” (s. 189);

takiego, wraz z uprawnieniami stanowiącymi jego element, od przedmiotu tego prawa (np. Dajczak, 2007, s. 215–216). Kwestią odrębną jest, w jaki sposób definiować obiekt-przedmiot oraz czy jest to element konieczny każdego prawa podmiotowego.

III. OBIEKT STANOWIĄCY PRZEDMIOT PRAWA PODMIOTOWEGO

Doktryna prawa cywilnego wskazuje w szczególności następujące klasy przedmiotów praw podmiotowych⁸: rzeczy (Katner, 2012, s. 1299–1319), pożyczki (s. 1299–1321), złoża kopalin oraz innych części górotworu (Mikosz 2020, s. 191–192, 199–201), zwierzęta (Katner, 2012, s. 1335–1338), energię (s. 1338–1339), przedsiębiorstwo (s. 1343–1355), gospodarstwo rolne (s. 1355–1356), gospodarstwo leśne (s. 1357–1358), spadek (Piąkowski i in., 2025, s. 11), dobra osobiste⁹, wartości chronione prawami pacjenta (Janiszewska, 2020, art. 9, nb. 3, 102, 118), utwór (Poźniak-Niedzielska i Niewęglowski, 2017, s. 8–35), w tym program komputerowy (Barta i in., 2017, s. 1269–1272) oraz utwór niesamodzielny (s. 54–61) w rozumieniu prawa autorskiego, bazy danych (Skubisz, 2017, s. 84–87), domeny internetowe (Zelek, 2015, s. 96–100) oraz przedmioty praw własności przemysłowej: wynalazki (Kostański i Żelechowski, 2020, s. 64–70), wzory użytkowe (s. 236–241), wzory przemysłowe (s. 251–257), znaki towarowe (Żelechowski, w: Kostański i Żelechowski, 2020, s. 305–307, 311–319), nazwy pochodzenia i oznaczenia geograficzne (Żelechowski, w: Kostański i Żelechowski, 2020, s. 482–488), topografie układów scalonych (Kostański, w: Kostański i Żelechowski, 2020, s. 285–287), odmiany roślin (Kostański, w: Kostański i Żelechowski, 2020, s. 292–294).

Przedmiotem prawa podmiotowego może być ponadto inne prawo podmiotowe, wskutek czego dochodzi do powstania prawa podmiotowego na prawie. Sytuacja ta rysuje się wyraźnie w wypadku ograniczonych praw rzeczowych, których przedmiotem są prawa (art. 265 i art. 327–335 k.c., art. 65 ust. 2 ustawy o księgach wieczystych i hipotece¹⁰). W szczególności, regulując przedmiot zastawu rejestrowego, ustawodawca wskazuje, że jego przedmiotem mogą być zbywalne prawa majątkowe, w tym: wierzytelności, prawa na dobrach niematerialnych, prawa z papierów wartościowych, prawa z niebędących papierami wartościowymi instrumentów finansowych (art. 7 ust. 1 i ust. 2 pkt 4–7

Radwański i Olejniczak (2021): „ułatwia [...] określenie treści stosunku cywilnoprawnego, a w konsekwencji i prawa podmiotowego” (s. 120).

⁸ W zależności od stanowiska zajmowanego przez poszczególnego autora, jest to albo przedmiot stosunku cywilnoprawnego, albo przedmiot prawa podmiotowego.

⁹ Zob. np. Poźniak-Niedzielska (1985, s. 296); Radwański i Olejniczak (2021, s. 134); Wolter i in. (2018, s. 299). Natomiast Grzybowski (1957) uznaje dobra osobiste za „przedmiot ochrony” (np. s. 19), przyjmując, że koncepcja poszczególnych dóbr osobistych służy do obiektywizacji i konkretyzacji ujęć prawnych (s. 80). Zob. też np. wyrok SN z 10 lipca 1975 r., I CR 356/75, OSPiKA 1976, nr 12, poz. 232.

¹⁰ Ustawa z 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece, t.jedn.: Dz. U. 2025, poz. 341.

u.z.r.r.z.). Przypadek prawa podmiotowego na prawie można jednak rozważać również w innych sytuacjach. Przykładowo, zgodnie z art. 76 ust. 3 zd. pierwsze ustawy – Prawo własności przemysłowej¹¹, licencja wygasa najpóźniej z chwilą wygaśnięcia patentu. Przepis ten, wraz z art. 66 ust. 2 u.p.w.p., daje to podstawę do przyjęcia, że przedmiotem licencji, jako prawa podmiotowego, jest inne prawo podmiotowe – prawo z patentu albo prawo z innych praw własności przemysłowej.

Wskazane klasy przedmiotów pozwalają przyjąć, że obiekt będący przedmiotem prawa to oznaczone dobro, wokół którego koncentruje się, z różnym nasileniem, sytuacja prawna uprawnionego z tytułu prawa podmiotowego.

Kompetencja do wskazania, jakie dobro może być obiektem-przedmiotem prawa podmiotowego, należy do ustawodawcy. Potwierdza to w szczególności kategoria rzeczy (np. art. 45 i 46 k.c.), przedsiębiorstwa (art. 55¹ k.c.), utworów (art. 1 ust. 1 u.p.a.)¹² czy też wartości ujmowanych jako dobra osobiste (art. 23 k.c.).

W tym zakresie można jednak poczynić dwie uwagi. Po pierwsze, wyznaczając przedmiot prawa podmiotowego, ustawodawca uwzględnia specyfikę regulowanej materii. Przykładowo, kategorii dóbr niematerialnych (np. Poźniak-Niedzielska i Niewęglowski, 2017, s. 14) oraz dóbr osobistych (np. Grzybowski, 1957, s. 79) właściwa jest pewna „płynność granic”. Jest to jednak celowa decyzja ustawodawcy wynikająca ze specyfiki udzielanej ochrony oraz dynamiki życia społecznego. Po drugie, natura pewnych praw pozostawia podmiotom swobodę przy określeniu przedmiotu prawa podmiotowego. Korzystanie z tej swobody zawsze jednak musi następować w granicach wyznaczonych przez system prawny. Przedmiot prawa podmiotowego współwyznacza bowiem treść prawa podmiotowego, a w konsekwencji granice ochrony prawnej. Ma to doniosłość nie tylko dla podmiotu, który uzyskuje ochronę, ale również dla innych uczestników obrotu.

IV. ZAGADNIENIE OBIEKTU POWIĄZANEGO Z PODMIOTEM

Z problematyką przedmiotu praw podmiotowych wiąże się pytanie, czy obiektem-przedmiotem może być jedynie dobro o samoistnym charakterze, a więc dobro niezależne od uprawnionego. Zagadnienie to wpisuje się w szerszy problem: czy przedmiot prawa jest elementem koniecznym każdego prawa podmiotowego?

W doktrynie polskiej analizowane zagadnienie najwyraźniej ujawniło się na tle problematyki ochrony dóbr osobistych. Zdaniem Bogusława Gawlika (1985, s. 126) ochrona prawna za pomocą konstrukcji prawa podmiotowego

¹¹ Ustawa z 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej, t.jedn.: Dz. U. 2023, poz. 1170 (dalej jako: u.p.w.p.).

¹² Zob. np. Poźniak-Niedzielska i Niewęglowski (2017): „Twórczy i indywidualny charakter utworu to kwestia faktu, a nie dokonywania ustaleń przez podmioty stosunków cywilnoprawnych” (s. 13).

jest możliwa tylko wówczas, gdy chroniona wartość jest zewnętrzna wobec podmiotu. Jeśli natomiast jest ona inherentna dla osoby, to nie może stanowić odrębnego od podmiotu „nośnika”, samoistnego przedmiotu praw podmiotowych. Jest to jeden z argumentów, który – w ocenie Gawlika – przemawia na rzecz odrzucenia koncepcji praw podmiotowych na dobrach osobistych. Stanowisko to zakwestionował Radwański (1988, s. 4–5), stwierdzając, że cały zespół indywidualnych atrybutów osobowości ludzkiej nie jest objęty kategorią zdolności prawnej. Wymagają one ochrony prawnej, co następuje poprzez instytucję prawa podmiotowego.

Przytoczona dyskusja utrwaliła dominujące na gruncie polskiego systemu prawnego stanowisko, zgodnie z którym dobra osobiste są chronione przez instytucję prawa podmiotowego. W konsekwencji dość silnie prezentowany jest pogląd, że dobra osobiste stanowią przedmiot prawa osobistego. To przez wskazanie przedmiotu tego prawa, jego konkretyzację, możliwe jest udzielenie ochrony. Jak bowiem stwierdza Stefan Grzybowski (1957): „[n]ie możemy [...] chronić uczuć ludzkich jako pewnej abstrakcyjnej »całości«, nie możemy sięgać do tak nieokreślonych i płynnych pojęć, pozbawionych wszelkiej realnej, uchwytnej treści, posuniętych w subiektywizmie aż po granice wszelkich możliwych ocen” (s. 19). Pogląd ten można uznać za utrwalony¹³.

Na rzecz stanowiska, zgodnie z którym silny związek chronionego dobra z podmiotem uprawnionym nie wyklucza kwalifikacji tego dobra jako przedmiotu prawa, przemawiają również poszczególne regulacje. Przykładowo, ustawodawca wyróżnia przedmiot praw pokrewnych (art. 101 u.p.a.p.p.). Odnosząc tę regulację do praw do artystycznych wykonan (art. 85–93 u.p.a.p.p.), można dostrzec, że prawo podmiotowe chroni w tym wypadku artystyczne wykonanie utworu lub dzieła sztuki ludowej, tj. proces służący przedstawieniu dzieła jego odbiorcom, określany w skrócie jako występ (np. Kurosz, 2014, s. 107). Zachodzi tu ścisły związek artystycznego wykonania z osobą artysty wykonawcy, co potwierdza m.in. stanowisko, zgodnie z którym artystyczne wykonanie może obejmować również improwizację (np. Czajkowska-Dąbrowska, 2017, s. 469–471). Oznacza to, że za przedmiot prawa podmiotowego ustawodawca uznaje dobro ściśle związane z podmiotem uprawnionym.

Nie oznacza to jednak, że w wypadku każdego prawa podmiotowego zasadne jest wyróżnianie elementu przedmiotu. Dotyczy to w szczególności praw podmiotowych w stosunkach zobowiązaniowych.

Prawem podmiotowym w stosunku zobowiązaniowym jest wierzytelność. Jej podstawowym elementem jest świadczenie, definiowane jako zachowanie się dłużnika, czyli najogólniej mówiąc, jako działanie albo zaniechanie zgodne z treścią zobowiązania i czyniące zadość interesowi wierzyciela (por. art. 353 § 2 k.c.). Kwalifikacja świadczenia jako zachowania uzasadnia stwierdzenie,

¹³ Zob. np. SN w uzasadnieniu wyroku z 28 lutego 2003 r., V CK 308/02, OSNC 2004, nr 5, poz. 82: „w każdym wypadku sąd, aby określić zakres ewentualnej należnej ochrony, musi ustalić i ocenić, jakie dobro zostało naruszone. [...] Określenie (»nazwanie«) rodzaju dobra jest nieodłączne dla oceny, czy zostało ono naruszone i czy przysługuje z tego tytułu ochrona”.

że stanowi ono przedmiot zobowiązania, nie zaś przedmiot prawa podmiotowego wierzyciela. Jest to konsekwencja przyjętej konwencji terminologicznej.

W stosunkach zobowiązaniowych występuje kategoria przedmiotu, jest ona jednak odnoszona do świadczenia, nie zaś do prawa podmiotowego. Za przedmiot świadczenia uznaje się bowiem dobro, ze względu na które dłużnik obowiązany jest do zachowania się zgodnego z treścią stosunku zobowiązaniowego (np. Dybowski i Pyrzyńska, 2020, s. 206–208). Dostrzegając różnice między przedmiotem prawa podmiotowego a przedmiotem świadczenia można jednak przyjąć, że między tymi kategoriami występują podobieństwa, co – w dość szerokim zakresie – uzasadnia stosowanie do przedmiotu świadczenia regulacji dotyczących przedmiotu prawa podmiotowego. Ustawodawca wyróżnia bowiem poszczególne klasy przedmiotów nie tylko w celu bezpośredniego współwyznaczania treści prawa podmiotowego przez kategorię przedmiotu tego prawa, ale również pośredniego – przez kategorię przedmiotu świadczenia.

Na tle kategorii przedmiotu świadczenia pojawiają się zagadnienia charakterystyczne dla prawa zobowiązań. Dotyczy to w szczególności problematyki usługi. Należy stwierdzić, że jest to nie tyle postać świadczenia (tak Ogieńło, 1989, s. 105–106), ile dobro, do którego odnosi się świadczenie, przynależąc przez to do kategorii świadczenia usług (Dybowski i Pyrzyńska, 2020, s. 202–203). Postępujący rozwój technologiczny daje podstawy do przyjęcia, że określone kategorie usług odrywają się od osoby dłużnika, uzyskując samodzielny byt¹⁴. Takie ujęcie usługi oznacza, że może ona – co najmniej w ujęciu teoretycznym – stanowić przedmiot prawa podmiotowego.

Zagadnienie praw podmiotowych, w wypadku których brak podstaw do wyróżnienia elementu przedmiotu, wymaga odrębnych badań. Dotyczy to w szczególności praw podmiotowych rodzinnych oraz praw podmiotowych korporacyjnych.

V. PRZEDMIOT JAKO KRYTERIUM KLASYFIKACJI PRAW PODMIOTOWYCH

Wskazane wcześniej przykłady obiektów mogących stanowić przedmiot prawa podmiotowego potwierdzają, że kategoria ta nie jest jednorodna. Obejmuje ona w szczególności obiekty materialne i niematerialne, w tym wytwory intelektualne. Możliwe do obrony jest stanowisko, że obiekt może mieć również mieszany, niematerialno-materialny charakter. Przykładem jest przedsiębiorstwo, stanowiące – zgodnie z definicją z art. 55¹ k.c. – zespół składników niematerialnych i materialnych. Definicja ta, niezależnie od sporów w kwestii charakteru prawnego przedsiębiorstwa (np. Spyra, 2020, s. 869–871), nie może być pomijana.

¹⁴ Zob. np. pojęcie usług płatniczych (art. 3 ustawy z 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych, t.jedn.: Dz. U. 2025, poz. 611 ze zm.); pojęcie usług komunikacji elektronicznej (art. 2 pkt 76 ustawy z 12 lipca 2024 r. – Prawo komunikacji elektronicznej, Dz. U. 2024, poz. 1221 ze zm.).

Niejednorodny charakter obiektów mogących stanowić przedmiot prawa daje podstawę do wyróżnienia jednego z istotnych kryteriów służących klasyfikacji praw podmiotowych. Dotyczy to przede wszystkim kategorii praw (na dobrach) niematerialnych oraz, konsekwentnie, praw (na dobrach) materialnych. Dotychczas nie uzgodniono zakresu tych kategorii. Wątpliwości w szczególności budzi kwestia, czy do praw niematerialnych należy zaliczać wyłącznie prawa, których przedmiotem są dobra będące wynikiem twórczej działalności, inwencji lub zapobiegliwości i zmysłu organizacyjnego określonych osób, czy też ponadto prawa, których przedmiotem są inne dobra niematerialne, w szczególności dobra osobiste (np. Poźniak-Niedzielska, 1985, s. 298; Skubisz, 2017, s. 84–87). Nie budzi wątpliwości zasadność wyróżniania kategorii przedmiotów stanowiących wytwory intelektualne. Trudne do obrony jest jednak stanowisko, że tylko one mają charakter niematerialny¹⁵. Zastana terminologia wiąże jednak kategorię praw niematerialnych z przedmiotami będącymi wytworem intelektualnym¹⁶.

Prowadzi to do wniosku, że wyróżnienie kategorii praw materialnych oraz praw niematerialnych albo należy uznać za typologię, albo też zasadne jest rozszerzenie zakresu pojęcia „prawa podmiotowe niematerialne”. Bardziej trafne wydaje się pierwsze podejście. Nie tylko uwzględnia ono zastaną terminologię, ale umożliwia również, w szerszym zakresie, opis praw podmiotowych za pomocą kryterium ich przedmiotu. Dotyczy to w szczególności kategorii praw podmiotowych na prawie oraz praw o mieszanym charakterze.

Wskazać ponadto należy, że klasyfikacja praw podmiotowych według kryterium przedmiotu może dostarczać użytecznego instrumentu w procesie wykładni prawa. Dostrzegł to już Zoll (1931), który wyróżniając kategorię praw do rzeczowych podobnych, przyjął, że przez „postawienie ich w systemie obok praw rzeczowych zdobywa się podstawę do łatwiejszego posługiwania się analogią w tych przypadkach, dla których szczegółowe ustawy, normujące te prawa, nie podają żadnych przepisów” (s. 114).

VI. PRZYDATNOŚĆ KATEGORII PRZEDMIOTU PRAWA PODMIOTOWEGO

Tytułowa hipoteza dotycząca potrzeby badań nad pojęciem przedmiotu praw podmiotowych wymaga weryfikacji przez wykazanie przydatności tej kategorii w prawie cywilnym materialnym. Można tego dokonać, wskazując przykładowe

¹⁵ Zob. np. SN w uzasadnieniu uchwały z 1 lutego 2000 r., III CZP 36/99, OSNC 2000, nr 7–8, poz. 124 („organizacyjne prawa niematerialne”).

¹⁶ Przykładowo, Skubisz (2017, s. 84–85) wymienia następujące dobra niematerialne: (1) utwory prawnoautorskie i artystyczne wykonania; (2) bazy danych; (3) techniczne dobra niematerialne (wynalazki, wzory użytkowe, odmiany roślin); (4) wzory przemysłowe; (5) oznaczenia odróżniające (znaki towarowe i usługowe, geograficzne oznaczenie pochodzenia, oznaczenia wyróżniające przedsiębiorstwo).

obszary jej zastosowania, z uwzględnieniem, że w obrębie poszczególnych działów prawa cywilnego doniosłość kategorii przedmiotu jest różna.

1. W pierwszej kolejności należy stwierdzić, że oznaczenie przedmiotu prawa jest, w wielu wypadkach, niezbędne dla wyznaczenia treści prawa podmiotowego¹⁷, a w konsekwencji granic ochrony.

Przykładowo, treść prawa podmiotowego własności, jako typu prawa podmiotowego, jest wyznaczana z uwzględnieniem zachowania odnoszącego się do rzeczy (Grzybowski, 1985, s. 189–190; Klein, 2021, s. 9), a konkretne prawo własności jest wykonywane względem konkretnej rzeczy. Ponadto przynależność przedmiotu tego prawa do danej kategorii rzeczy wpływa również na treść prawa własności¹⁸. W wypadku dóbr osobistych dla udzielenia ochrony konieczne jest skonkretyzowanie i zobiektywizowanie dobra (wartości). Pomimo silnego związku dobra z podmiotem uprawnionym samo wskazanie podmiotu jest niewystarczające. Natomiast w wypadku dóbr niematerialnych przyjmuje się, że określenie przedmiotu prawa, ukazanie jego cech charakterystycznych oraz stosunków społecznych zgrupowanych wokół danego przedmiotu, stanowi punkt wyjścia do oceny konstrukcji prawnych oraz należytego unormowania wybranej dziedziny objętej zakresem twórczości intelektualnej (Kopff, 1987, s. 29). Kolejnego przykładu dostarcza zapis windykacyjny. Skoro do skutecznego ustanowienia tego zapisu konieczne jest oznaczenie przedmiotu, należy przyjąć, że element ten jest konieczny do konkretyzacji prawa podmiotowego kreowanego w drodze zapisu windykacyjnego.

2. Oznaczenie przedmiotu pozwala rozgraniczyć poszczególne prawa podmiotowe. Można to zilustrować dwoma przykładami. Wyznaczenie granic przestrzennych nieruchomości (art. 143 zd. drugie k.c.) następuje m.in. przez wyznaczenie granic złóż kopalin określonego rodzaju (art. 10 ust. 3 ustawy – Prawo geologiczne i górnicze¹⁹). Dopiero na tej podstawie można wyznaczyć w sposób pełny treść prawa własności nieruchomości (art. 140 k.c.) oraz własności górniczej (art. 10 ust. 1 i 2 u.p.g.g.; np. Szuma, 2012, s. 40–42). Przedmiotem prawa autorskiego jest utwór (art. 1 ust. 1 u.p.a.p.p.), natomiast nie są nim odkrycia, idee, procedury, metody i zasady działania oraz koncepcje matematyczne (art. 1 ust. 2¹ u.p.a.p.p.), które mogą jednak być chronione przez inny typ (typy) prawa podmiotowego²⁰.

¹⁷ Można wskazać, że przedmiot prawa może również wpływać na wyznaczenie zakresu obowiązków spoczywających na danym podmiocie z tego względu, że przysługuje mu prawo podmiotowe – np. obowiązki związane z prawem własności nieruchomości. Kwestia ta wkracza jednak poza przedmiot niniejszych rozważań.

¹⁸ Tytułem przykładu, w obrębie rzeczy ruchomych można wskazać: samochód, zabytek, broń palną, amunicję; w obrębie nieruchomości: nieruchomości gruntowe, budynkowe, lokalowe, rolne, leśne, niezbędne na cele bezpieczeństwa i obronności państwa oraz nieruchomości położone na określonych obszarach ochronnych.

¹⁹ Ustawa z 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze, t.jedn.: Dz. U. 2024, poz. 1290 ze zm. (dalej jako: u.p.g.g.).

²⁰ Zob. np. wyrok SA w Krakowie z 5 marca 2004 r., I ACa 35/04, Legalis.

3. Kategoria przedmiotu ułatwia opis powstawania prawa podmiotowego oraz wskazania podmiotu uprawnionego: na etapie tworzenia przedmiotu prawa może już istnieć prawo podmiotowe, które po utworzeniu przedmiotu ulega przekształceniu albo wygaśnięciu (np. art. 191–193 k.c.).

Możliwa jest również sytuacja, w której na etapie tworzenia docelowego obiektu nie istnieje żadne prawo podmiotowe albo istnieje prawo inne niż docelowe (np. art. 1 ust. 2¹ u.p.a.p.p.). Powstanie prawa docelowego nie wyklucza ochrony obiektów powstałych w procesie tworzenia.

4. Wyróżnienie kategorii przedmiotu prawa podmiotowego ułatwia opis sytuacji, w której dany obiekt jest przedmiotem więcej niż jednego prawa podmiotowego, a prawa te przysługują różnym podmiotom. Przykładem jest wizerunek. Jest to dobro osobiste przysługujące każdemu człowiekowi i chronione poprzez odpowiednie prawo podmiotowe na dobru osobistym. W wykonaniu tego prawa uprawniony może ustanowić prawo związane z korzystaniem z jego wizerunku przez inną osobę. Pomimo związku, jaki występuje między prawem na dobru osobistym a prawem do korzystania z wizerunku przez inną osobę, każde z nich podlega odrębnej kwalifikacji. Możliwość komercjalizacji wizerunku nie daje podstaw do przyjęcia, że dobro to, czy też prawo podmiotowe na dobru osobistym dotyczącym wizerunku, jest prawem o hybrydowym, majątkowym lub niemajątkowym charakterze (odmiennie Romanowski, 2006, s. 35–36). Tożsamość przedmiotu, również o charakterze częściowym, nie może zacierać faktu, że chodzi o dwa odrębne prawa podmiotowe, wykazujące odmienne cechy.

Innego przykładu może dostarczyć art. 11 ust. 7 ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji²¹. Również w tym wypadku jeden obiekt jest przedmiotem odrębnych praw podmiotowych.

5. Kategoria przedmiotu prawa podmiotowego ułatwia opis sytuacji, w której przedmioty praw przysługujących różnym osobom są ze sobą powiązane (wielość obiektów i wielość uprawnionych). Przykładowo, kult pamięci po określonej osobie zmarłej może przysługiwać większej liczbie podmiotów. Kult sprawowany przez każdą z tych osób stanowi odrębny przedmiot jej własnego prawa podmiotowego. W wypadku kolizji tych praw należy jednak uwzględnić, że przedmiotem każdego z nich jest kult po tej samej osobie. Jakkolwiek zmarłemu nie przysługują już prawa podmiotowe, fakt ten może stanowić kryterium pomocne przy rozstrzyganiu kolizji praw.

6. Cechy przedmiotu prawa podmiotowego mogą stanowić jedno z kryteriów wpływających na wyznaczenie granic czasowych, w jakich prawo ma istnieć. Ważąc odpowiednie wartości, ustawodawca określa granice czasowe poszczególnych praw podmiotowych, w tym praw na dobrach osobistych (również w zakresie rozpowszechniania wizerunku i korespondencji), własności rzeczy,

²¹ Ustawa z 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, t.jedn.: Dz. U. 2022, poz. 1233 ze zm.

osobistych oraz majątkowych praw autorskich, praw własności przemysłowej, prawa do baz danych. Podstawą ewentualnego zakwestionowania regulacji ustawowej w zakresie czasu, przez który jest udzielana ochrona, może być m.in. brak uwzględnienia cech przedmiotu²².

7. Spojrzenie na prawo podmiotowe z perspektywy przedmiotu pozwala rozstrzygać kwestie, w jakim stopniu zjawiska mogą stanowić podstawę do kreowania nowych typów praw podmiotowych albo też zmiany treści typów praw funkcjonujących już w systemie prawnym. Jako przykład takiej sytuacji można wskazać postulat wyróżnienia osoby jako nowego dobra osobistego²³ czy też ochrony procesów biznesowych (Krawczyk, 2023).

8. Wyróżnienie kategorii przedmiotu daje podstawę do wyznaczenia kategorii obiektów, które nie są, lecz potencjalnie mogą stanowić przedmiotem prawa podmiotowego. Przykładowo, prawu rzeczowemu jest znana kategoria przedmiotów niczych (rzeczy, roju pszczelego; art. 181 i art. 182 § 1 zd. pierwsze k.c.), które mogą zostać zawłaszczone. Przyjmuje się, że również zwierzęta wolno żyjące, niebędące zwierzętami łownymi, do momentu pozyskania są niczyje (Mikosz, 2020, s. 247–248). W prawie autorskim występuje kategoria przedmiotów osieroconych (art. 35⁵ u.p.a.p.p.), w wypadku których pojawiają się uprawnienia niepowiązane w sposób konieczny z koncepcją prawa podmiotowego (np. korzystanie z przedmiotu osieroconego) czy też obowiązki (np. obowiązek starannego i w dobrej wierze poszukiwania osoby uprawnionej – art. 35⁶ u.p.a.p.p.).

W tym kontekście można również wskazać, że kategoria przedmiotów umożliwia wyznaczenie klasy przedmiotów wyłączonych z obrotu, co w znaczącej większości wypadków prowadzi również do wykluczenia możliwości wykreowania prawa podmiotowego do tego przedmiotu²⁴.

VII. WNIOSKI

Pomimo wątpliwości czy też chwiejnego znaczenia, termin *przedmiot prawa podmiotowego* należy uznać za konieczny do opisu poszczególnych sytuacji prawnych występujących na gruncie prawa cywilnego. Wyraża on pojęcie, które można uznać za elementarne dla prawa cywilnego materialnego.

²² Jako przykład można wskazać ochronę dóbr osobistych zmarłego. Należy zaakceptować rozwiązanie, zgodnie z którym prawa podmiotowe na dobrach osobistych gasną wraz ze śmiercią uprawnionego, a każdemu z bliskich zmarłego może przysługiwać własne prawo w postaci kultu pamięci po bliskiej osobie zmarłej. Z perspektywy ochrony pamięci rozwiązanie takie trudno jednak uznać za wystarczające.

²³ Zob. np. Grzeszak (2017, s. 784) oraz SN w uzasadnieniu wyroku z 15 października 2009 r., I CSK 72/09, OSNC-ZD 2010, nr A, poz. 29, i wyroku z 23 października 2020 r., III CSK 134/18, Legalis.

²⁴ Zob. np. SN w uzasadnieniu postanowienia z 21 marca 2024 r., II CSKP 1206/22, OSNC 2014, nr 11, poz. 112.

Badania nad pojęciem przedmiotu prawa podmiotowego sprzyjają m.in. wyznaczeniu treści prawa podmiotowego, rozgraniczeniu zarówno poszczególnych typów praw podmiotowych, jak i konkretnych praw podmiotowych, ponadto dostarczają instrumentów służących opisowi oraz kwalifikacji nowych zjawisk w obrocie.

Author contributions / Indywidualny wkład autora (CRediT): Agnieszka Pyrżyńska – 100% (Conceptualization / Konzeptualizacja; Investigation / Przeprowadzenie badań; Writing – original draft / Pisanie – pierwszy szkic; Writing – review & editing / Pisanie – recenzja i edycja).

Conflict of interest / Konflikt interesów: The author declares no conflict of interest. / Autorka nie zgłosiła konfliktu interesów.

Funding / Finansowanie: The author declares no institutional funding. / Autorka oświadczyła, że nie korzystała z finansowania instytucjonalnego.

The use of AI tools / Wykorzystanie narzędzi AI: The author declares no use of AI tools. / Autorka oświadczyła, że nie korzystała z narzędzi AI.

Data availability / Dostępność danych: Not applicable. / Nie dotyczy.

References / Bibliografia

- Barta, J., Markiewicz, R., i Matlak, A. (2017). Programy komputerowe. W: J. Barta (red.), *System prawa prywatnego: Tom 13. Prawo autorskie* (s. 1269–1280). C. H. Beck.
- Barta, J., Markiewicz, R., i Matlak, A. (2017). Utwory zależne. W: J. Barta (red.), *System prawa prywatnego: Tom 13. Prawo autorskie* (s. 54–71). C. H. Beck.
- Bossowski, F. (1922). *Prawo cywilne Ziem Wschodnich obejmujących województwa: Nowogrodzkie, Poleskie, Wołyńskie oraz powiaty: Grodzieński, Wołkowyski i Białowiecki województwa białostockiego tudzież Ziemię Wileńską, opracowane na podstawie dzieła Szerszeniewicza*. Księgarnia J. Czerneckiego.
- Brzozowski, A., Kocot, W. J., i Skowrońska-Bocian, E. (2015). *Prawo cywilne. Część ogólna*. Wolters Kluwer.
- Czajkowska-Dąbrowska, M. (2017). Prawa artystów wykonawców. W: J. Barta (red.), *System prawa prywatnego: Tom 13. Prawo autorskie* (s. 467–513). C. H. Beck.
- Dajczak, W. (2007). *Rzymska res incorporalis a kształtowanie się pojęć »rzeczy« i »przedmiotu praw rzeczowych« w europejskiej nauce prawa prywatnego*. Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Dybowski, T., i Pyrżyńska, A. (2020). Świadczenie. W: K. Osajda (red.), *System prawa prywatnego: Tom 5. Prawo zobowiązań – część ogólna* (s. 193–346). C. H. Beck.
- Gawlik, B. (1985). Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens koncepcji tzw. praw podmiotowych osobistych. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej*, 41, 123–141.
- Gniewek, E. (2020). Przedmiot prawa własności. Uwagi wstępne. W: E. Gniewek (red.), *System prawa prywatnego: Tom 3. Prawo rzeczowe* (s. 86–88). C. H. Beck.
- Goettel, M. (2022). Przedmiot stosunku cywilnoprawnego. W: M. Goettel (red.), *Prawo cywilne. Zarys wykładu* (s. 75–82). Wolters Kluwer.
- Grzeszak, T. (2017). Prawo do wizerunku i prawo adresata korespondencji. W: J. Barta (red.), *System prawa prywatnego: Tom 13. Prawo autorskie* (s. 773–842). C. H. Beck.
- Grzybowski, S. (1957). *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*. Wydawnictwo Prawnicze.
- Grzybowski, S. (1985). Stosunek cywilnoprawny. W: S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego. Część ogólna* (s. 177–214). Ossolineum.
- Janiszewska, B. (2020). Komentarz do art. 9. W: L. Bosek (red.). *Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta* (s. 201–277). C. H. Beck.

- Katner, W. (2012). Przedmioty stosunku cywilnoprawnego. W: M. Safjan (red.), *System prawa prywatnego: Tom 1. Prawo cywilne – część ogólna* (s. 1291–1384). C. H. Beck.
- Klein, A. (2021). Elementy stosunku prawnego prawa rzeczowego. W: G. M. Tracz i K. Łądkowski (red.), *Dzieła wybrane* (tom 3). Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Kopff, A. (1978). Przedmiot własności intelektualnej a konstrukcje prawne. *Państwo i Prawo*, 33(3), 29–43.
- Kostański, P., i Żelechowski, Ł. (2020). *Prawo własności przemysłowej*. C. H. Beck.
- Krawczyk, M. (2023). *Ochrona prawna procesów biznesowych w prawie własności intelektualnej*. C. H. Beck.
- Kurosz, K. (2014). *Artystyczne wykonanie utworu. Prawa osobiste i majątkowe aktorów, muzyków i innych wykonawców*. LexisNexis.
- Machnikowski, P. (2020). Przedmioty podmiotowych praw rzeczowych. W: E. Gniewek (red.), *System prawa prywatnego: Tom 3. Prawo rzeczowe* (s. 27–28). C. H. Beck.
- Machnikowski, P. (2025). *Prawo cywilne. Część ogólna*. Wolters Kluwer.
- Mikosz, R. (2020). Prawa do przedmiotów materialnych niebędących rzeczami. W: E. Gniewek (red.), *System prawa prywatnego: Tom 3. Prawo rzeczowe* (s. 187–252). C. H. Beck.
- Ogiegło, L. (1989). *Usługi jako przedmiot stosunków obligacyjnych*. Uniwersytet Śląski.
- Piątowski, J. S., Kawałko, A., i Witczak, H. (2025). Pojęcie, funkcje i źródła prawa spadkowego. W: B. Kordasiewicz (red.), *System prawa prywatnego: Tom 10. Prawo spadkowe* (s. 5–79). C. H. Beck.
- Poźniak-Niedzielska, M. (1985). Nazwa osoby prawnej jako przedmiot ochrony prawa cywilnego. W: J. Bleszyński i J. Rajski (red.), *Rozprawy z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Czachórskiego* (s. 295–300). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Poźniak-Niedzielska, M., i Niewęglowski, A. (2017). Wprowadzenie. Pojęcie utworu. W: J. Barta (red.), *System prawa prywatnego: Tom 13. Prawo autorskie* (s. 8–35). C. H. Beck.
- Pyziak-Szafnicka, M. (2012). Prawo podmiotowe. W: M. Safjan (red.), *System prawa prywatnego. Tom 1: Prawo cywilne – część ogólna* (s. 775–933). C. H. Beck.
- Radwański, Z. (1979). *Zarys części ogólnej prawa cywilnego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Radwański, Z. (1988). Koncepcja praw podmiotowych osobistych. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 50(2), 1–22. <http://hdl.handle.net/10593/16436>
- Radwański, Z., i Olejniczak, A. (2021). *Prawo cywilne – część ogólna*. C. H. Beck.
- Romanowski, M. (2006). Podział praw podmiotowych na majątkowe i niemajątkowe. *Państwo i Prawo*, 61(3), 24–38.
- Skubisz, R. (2017). Własność przemysłowa w systemie prawa. W: R. Skubisz (red.), *System prawa prywatnego. Tom 14a: Prawo własności przemysłowej* (s. 1–141). C. H. Beck.
- Spyra, M. (2020). Przedsiębiorstwo jako przedmiot umowy. W: M. Stec (red.), *System prawa handlowego. Tom 5A: Prawo umów handlowych* (s. 854–875). C. H. Beck.
- Szuma, K. (2012). Własność górnicza, użytkowanie górnicze i inne uprawnienia górnicze według ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. Prawo geologiczne i górnicze. *Przegląd Prawa Ochrony Środowiska*, 2, 29–53. <https://doi.org/10.12775/PPOS.2012.008>
- Szer, S. (1967). *Prawo cywilne. Część ogólna*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wąsowicz, S. (1959). Konsekwencje monistycznego pojmowania przedmiotu prawa. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 21(4), 79–93. <http://hdl.handle.net/10593/15442>
- Wolter, A., Ignatowicz, J., i Stefaniuk, K. (2018). *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Wolters Kluwer.
- Zełek, M. (2015). *Umowa o rejestrację domeny internetowej*. C. H. Beck.
- Ziemiński, Z. (1980). *Problemy podstawowe prawoznawstwa*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zoll, F. (1931). *Prawo cywilne opracowane głównie na podstawie przepisów obowiązujących w Małopolsce: Tom 2. Prawa rzeczowe i rzeczowym podobne* (J. Gwiazdomorski, L. Oberlender i T. Sołtysik, współudział w opracowaniu). Wojewódzki Instytut Wydawniczy w Poznaniu.